Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 33

IJTIMOIY TADBIRKORLIK FUQAROLIK FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI SIFATIDA: IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL

Abduqodir Sadikjonovich Abdulboqiyev*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi
✉ mr.ganiev76_fsu@inbox.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik faolligini rivojlantirishdagi o‘rni ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Ijtimoiy tadbirkorlikning iqtisodiy manfaatlarni ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirish, fuqarolarning tashabbuskorligini oshirish, mahalliy muammolarni hal etishda jamoaviy ishtirokni kengaytirish va ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy qiymat yaratish, ijtimoiy innovatsiyalarni joriy etish, manfaatdor tomonlar hamkorligi va aholining muammolarni hal qilishdagi bevosita ishtirokini ta’minlash ijtimoiy tadbirkorlikning muhim mexanizmlari sifatida asoslangan. Ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligini rivojlantirishga doir xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

ijtimoiy tadbirkorlik, fuqarolik faolligi, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy mas’uliyat, ijtimoiy innovatsiya, ijtimoiy qiymat, jamoaviy ishtirok, ijtimoiy sheriklik.

DOI: 10.5281/zenodo.23281842

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda ijtimoiy muammolarni hal etish, aholi farovonligini oshirish, fuqarolarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va jamoat hayotidagi ishtirokini kengaytirishni ham taqozo etmoqda. Globallashuv, raqamli transformatsiya va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida an’anaviy iqtisodiy faoliyat shakllarining o‘zi barcha ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli iqtisodiy resurslardan foydalanish orqali ijtimoiy muammolarga yechim topishga yo‘naltirilgan ijtimoiy tadbirkorlikning ahamiyati ortib bormoqda.

Ijtimoiy tadbirkorlikni faqat daromad olishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat sifatida talqin qilish uning mazmunini to‘liq ochib bermaydi. Uning o‘ziga xos jihati iqtisodiy faoliyatni aniq ijtimoiy maqsadlar bilan bog‘lash, mavjud muammolarni innovatsion yondashuvlar asosida hal etish va yaratilgan qiymatning jamiyat farovonligiga xizmat qilishini ta’minlashdan iborat. Ilmiy adabiyotlarda ham ijtimoiy tadbirkorlikning muhim xususiyati moliyaviy natijalardan tashqari ijtimoiy qiymat yaratishga intilish bilan izohlanadi [1].

Fuqarolik faolligi esa fuqarolarning jamiyat hayotiga befarq bo‘lmasligi, umumiy manfaatlarni ro‘yobga chiqarish uchun tashabbus ko‘rsatishi, jamoat muammolarini hal etishda qatnashishi va ijtimoiy mas’uliyatni his qilishi bilan tavsiflanadi. Mazkur ikki hodisa o‘rtasidagi bog‘liqlik shundaki, ijtimoiy tadbirkorlik fuqarolarga mavjud muammolarni faqat kuzatish yoki ularga munosabat bildirish bilan cheklanmasdan, amaliy tashabbuslar orqali o‘zgartirish imkonini beradi. Shu ma’noda, ijtimoiy tadbirkorlik iqtisodiy faoliyat va fuqarolik ishtiroki o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlovchi ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism. Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan, ijtimoiy tadbirkorlikning mazmuni inson, jamiyat va iqtisodiyot o‘rtasidagi munosabatlarni ijtimoiy manfaatlar ustuvorligi asosida qayta anglash bilan bog‘liq.

An’anaviy tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlik va foyda muhim mezon bo‘lsa, ijtimoiy tadbirkorlikda ushbu mezonlar jamiyat uchun foydali natijalar yaratish vazifasi bilan uyg‘unlashadi. Bunda iqtisodiy barqarorlik ijtimoiy maqsadlarni amalga oshirish vositasi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Natijada tadbirkorlik faoliyati nafaqat moddiy boylik yaratish, balki ijtimoiy muammolarni yumshatish, aholining imkoniyatlarini kengaytirish va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishga ham yo‘naltiriladi.

Ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik faolligini rivojlantirishdagi birinchi muhim mexanizmi — ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni hal etishda tashabbuskorlikni kuchaytirishdir. Mahalliy hududlarda bandlik, kasbiy tayyorgarlik, ta’lim xizmatlaridan foydalanish, ekologik muammolar yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash kabi masalalar fuqarolarning bevosita ishtirokini talab qiladi. Ijtimoiy tadbirkorlik ushbu ehtiyojlarni o‘rganish, ularning sabablarini aniqlash va amaliy yechimlarni ishlab chiqish uchun tashkiliy hamda iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Bunda fuqarolar tayyor xizmatlarni qabul qiluvchi tomon bo‘lib qolmasdan, muammoni aniqlash va yechimni ishlab chiqish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Ikkinchi mexanizm — ijtimoiy qiymat yaratish orqali fuqarolarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishiga ko‘maklashishdir. Ijtimoiy tadbirkorlik doirasida tashkil etilgan tashabbuslar aholi vakillarining bilim, ko‘nikma, mehnat va tashkiliy salohiyatini safarbar etishi mumkin. Xususan, kasbiy tayyorgarlik, kichik ishlab chiqarish, mahalliy xizmatlar, qayta ishlash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan loyihalar fuqarolarning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytirish bilan birga, ularning jamiyatdagi ishtirokini ham kengaytiradi. Ijtimoiy qiymat yaratish jarayonida manfaatdor shaxslarning ehtiyojlari va tajribasini hisobga olish natijalarning amaliy ahamiyatini oshiradi [2].

Uchinchi mexanizm — **ijtimoiy sheriklik va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirish**dir. Ijtimoiy tadbirkorlik ko‘pincha davlat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalliy hamjamiyatlar, ta’lim muassasalari va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni talab qiladi. Ushbu hamkorlik turli resurslar, bilimlar va tashkiliy imkoniyatlarni birlashtirish orqali ijtimoiy muammolarni hal qilish samaradorligini oshirishi mumkin. Ijtimoiy tadbirkorlarning tarmoqlar va hamkorlik aloqalaridan foydalanishi ijtimoiy hamda iqtisodiy natijalarga erishishda muhim ahamiyat kasb etishi ilmiy tadqiqotlarda ham ko‘rsatilgan [3].

Mazkur jarayonning fuqarolik faolligiga ta’siri shundaki, fuqarolar o‘zaro ishonch, mas’uliyat va hamkorlikka asoslangan munosabatlarni shakllantiradilar. Birgalikda amalga oshirilgan tashabbuslar jamoa a’zolarining umumiy maqsadlar yo‘lida harakat qilish qobiliyatini oshiradi. Shu tariqa, ijtimoiy tadbirkorlik nafaqat muayyan xizmat yoki mahsulot yaratadi, balki jamoaviy harakat tajribasini ham shakllantiradi.

To‘rtinchi mexanizm — **ijtimoiy innovatsiyalar orqali mavjud muammolarga yangi yechimlar taklif etish**dir. Ijtimoiy innovatsiya jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan yangi g‘oyalar, xizmatlar, faoliyat usullari yoki hamkorlik shakllarini joriy etishni anglatadi. Ijtimoiy tadbirkorlik doirasida bunday yangiliklar mavjud resurslardan samaraliroq foydalanish, xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va muayyan guruhlarning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini oshirishga yordam beradi. Tadqiqotlarda ham ijtimoiy innovatsiyalarning insonlar salohiyatini rivojlantirish, ularning mustaqilligini kuchaytirish va ijtimoiy qiymat yaratish bilan bog‘liqligi asoslangan [4].

Beshinchi mexanizm — **fuqarolarning ijtimoiy mas’uliyati va o‘zini o‘zi tashkil etish qobiliyatini rivojlantirish**dir. Ijtimoiy tadbirkorlik tashabbuslari fuqarolarda muammolarni tashqi yordamni kutmasdan aniqlash, mavjud resurslarni birlashtirish, maqsadlarni belgilash va faoliyat natijalarini baholash ko‘nikmalarini shakllantirishi mumkin. Bunday tajriba fuqarolarning o‘z kuchiga ishonchini oshiradi hamda ularni mahalla va jamoat hayotidagi boshqa tashabbuslarda qatnashishga undaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy tadbirkorlikning samaradorligi manfaatdor guruhlarning qaror qabul qilishdagi ishtiroki va yaratilayotgan qiymatdan foydalanish imkoniyatlariga ham bog‘liq [2].

Ijtimoiy tadbirkorlikni fuqarolik faolligini rivojlantirish mexanizmi sifatida baholashda uning ijtimoiy natijalarini aniqlash ham muhimdir. Faoliyat samaradorligini faqat tashkil etilgan korxonalar soni, daromad miqdori yoki yaratilgan ish o‘rinlari bilan o‘lchash yetarli bo‘lmasligi mumkin. Bunda ijtimoiy tashabbuslarda ishtirok etayotgan fuqarolar soni, aholining qarorlar qabul qilishdagi ishtiroki, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi, hamkorlik aloqalarining mustahkamlanishi va mahalliy muammolarning qay darajada hal etilgani ham e’tiborga olinishi lozim. Bunday yondashuv iqtisodiy natijalar bilan ijtimoiy

o‘zgarishlar o‘rtasidagi aloqani yaxlit baholash imkonini beradi.

O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik faolligini rivojlantirishdagi imkoniyatlari mahalliy ehtiyojlarni aniqlash, aholining tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va turli ijtimoiy guruhlarning iqtisodiy hamda jamoat hayotidagi ishtirokini kengaytirish bilan bog‘liq. Xususan, mahalla darajasida amalga oshiriladigan ijtimoiy loyihalar fuqarolarning mavjud muammolarni birgalikda muhokama qilishi, resurslarni safarbar etishi va amaliy yechimlar ishlab chiqishiga sharoit yaratishi mumkin. Bunda mahalliy hamjamiyatning ehtiyojlarini hisobga olish, loyiha maqsadlarini ochiq belgilash va natijalar to‘g‘risida jamoatchilikka ma’lumot berish muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik faolligiga ijobiy ta’siri o‘z-o‘zidan yuzaga kelmaydi. Moliyaviy resurslarning cheklanganligi, ijtimoiy loyihalarni boshqarish tajribasining yetishmasligi, hamkorlik mexanizmlarining sustligi va tashabbuslarning barqaror moliyalashtirilmasligi ularning natijadorligini pasaytirishi mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy maqsadlarning faqat rasmiy ko‘rsatkichlar darajasida qolib ketishi yoki manfaatdor aholi guruhlarining qarorlar qabul qilishdan chetda qolishi ham muayyan xavflarni keltirib chiqaradi. Shu sababli ijtimoiy tadbirkorlikda iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy maqsadlarning aniqligi, jamoatchilik ishtiroki va faoliyat natijalarining shaffofligini birgalikda ta’minlash zarur.

Ttahlillarga ko‘ra, ijtimoiy tadbirkorlikning fuqarolik faolligini rivojlantirishdagi mexanizmini quyidagi o‘zaro bog‘liq bosqichlar orqali ifodalash mumkin: **ijtimoiy ehtiyojni aniqlash → fuqarolik tashabbusini shakllantirish → resurs va hamkorlarni birlashtirish → ijtimoiy yechimni amalga oshirish → natijalarni jamoatchilik bilan baholash → fuqarolik faolligi va ijtimoiy ishonchni mustahkamlash.** Mazkur ketma-ketlik ijtimoiy tadbirkorlikni alohida iqtisodiy faoliyat turi sifatida emas, balki fuqarolarning mustaqil tashabbuslari va jamoaviy mas’uliyatini rivojlantiruvchi ijtimoiy jarayon sifatida tushunishga imkon beradi.

Ushbu mexanizmning samarali ishlashi uchun ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqishda aholining bevosita ishtirokini ta’minlash, fuqarolik jamiyati institutlari bilan muntazam hamkorlik qilish, ijtimoiy natijalarni baholash mezonlarini belgilash va loyihalar to‘g‘risidagi axborotning ochiqligini ta’minlash maqsadga muvofiq. Ayniqsa, yoshlar, xotin-qizlar va ijtimoiy imkoniyatlari cheklangan guruhlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash ijtimoiy tadbirkorlikning qamrovini kengaytirishi mumkin. Bunda mazkur guruhlarni faqat yordam oluvchi qatlam sifatida emas, balki ijtimoiy qiymat yaratuvchi va qarorlar qabul qilishda ishtirok etuvchi faol subyektlar sifatida ko‘rish lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tadbirkorlik fuqarolik faolligini rivojlantirishning muhim mexanizmlaridan biri bo‘lib, u iqtisodiy tashabbuslarni ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, jamoaviy hamkorlikni kuchaytirish va fuqarolarning ijtimoiy mas’uliyatini oshirish bilan uyg‘unlashtiradi. Uning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati fuqarolarni ijtimoiy muammolarni hal etish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishi, o‘zini o‘zi tashkil etish qobiliyatini rivojlantirishi va jamoat manfaatlariga yo‘naltirilgan faoliyatni rag‘batlantirishida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, ijtimoiy tadbirkorlik fuqarolik faolligining amaliy shakli sifatida fuqarolarning mavjud muammolarga munosabat bildirishidan ularni hal etishga qaratilgan tashabbuslarni amalga oshirish bosqichiga o‘tishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, ijtimoiy qiymat yaratish va innovatsion yechimlarni joriy etish iqtisodiy faoliyatning jamiyat manfaatlariga xizmat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchidan, ijtimoiy tadbirkorlik doirasida davlat, fuqarolik jamiyati institutlari, tadbirkorlar va mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasidagi hamkorlikning rivojlanishi ijtimoiy ishonch va jamoaviy mas’uliyatni mustahkamlashi mumkin.

To‘rtinchidan, ijtimoiy tadbirkorlik samaradorligini baholashda iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda fuqarolarning ishtiroki, ijtimoiy muammolarning hal etilishi va jamoatchilik bilan hamkorlik darajasini ham hisobga olish zarur.

Demak, ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish fuqarolik jamiyatining institutsional asoslarini mustahkamlash, fuqarolarning ijtimoiy tashabbuslarini kengaytirish va jamiyatda hamkorlikka asoslangan munosabatlarni

qaror toptirishga xizmat qilishi mumkin. Uning barqaror natijadorligi esa iqtisodiy manfaatlar bilan ijtimoiy maqsadlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash, jamoatchilik ishtirokini ta’minlash va ijtimoiy natijalarni muntazam baholab borishga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mair J., Martí I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business.* – 2006. – Vol. 41, No. 1. – P. 36–44.
2. Lorenzo-Afable D., Lips-Wiersma M., Singh S. ‘Social’ value creation as care: The perspective of beneficiaries in social entrepreneurship. *Social Enterprise Journal.* – 2020. – Vol. 16, No. 3. P. 339–360. https://doi.org/10.1108/SEJ-11-2019-0082
3. Weber C., Kratzer J. Social entrepreneurship, social networks and social value creation: A quantitative analysis among social entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurial Venturing.* – 2013. – Vol. 5, No. 3. P. 217–239. https://doi.org/10.1504/IJEV.2013.055291
4. von Jacobi N., Edmiston D. Creating social value by empowering people: A social innovation perspective. *Annals of Public and Cooperative Economics.* – 2024. https://doi.org/10.1111/apce.12447